

УДК 330.342.172

Т.В. Черничко

Мукачівський технологічний інститут

МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

© Черничко Т.В., 2001

У статті розкривається питання вибору найбільш ефективної моделі, яку можна застосовувати для умов України, наводиться характеристика основних систем, які функціонують у світовому господарстві: американської, німецької, шведської, англійської, японської та країн, що розвиваються.

In the article points of choosing the most effective model are revealed, that it can be used for the situation in Ukraine; are given the characteristic of basic systems, which function in the world economy: american, german, sweden, english, japanese and developing countries.

Визначальними ознаками, що характеризують економічну систему на макрорівні є типи власності, господарський механізм (комплекс основних форм, методів і підойм використання економічних законів, реалізації власності, а також розвитку людини) та узгодження інтересів основних соціальних груп. Для ринкової економіки основним типом власності є приватна капіталістична власність і комплекс ринкових форм, методів та підойм, найважливішими з яких є механізм вільної конкуренції, визначення цін під впливом коливання попиту та пропозиції, встановлення пропорції між галузями народного господарства через механізм економічних криз та інших названих форм і методів, що, за висловом А. Сміта, отримало назву “невидимої руки”. Державі і державному регулюванню в цій економіці відводиться незначна роль охоронця і спостерігача [1].

Ця модель чистої ринкової економіки проіснувала з незначними змінами протягом кількох століть. Остаточного краху вона зазнала під час “Великої кризи” 1929–1933 рр.

Двома найважливішими макроекономічними характеристиками нової моделі капіталізму стає державна власність та державне регулювання, тобто, поєднання ринкових підойм регулювання з важелями державного регулювання.

В окремих моделях значна частина уваги з боку уряду приділяється вирішенню питань соціального захисту населення. Ця модель регулювання ринкової економіки отримала назву “соціально орієнтована ринкова економіка”.

Соціально орієнтована ринкова економіка – це соціально-економічний устрій, основу якого становить ринок, але вирішення питань соціальної політики та розв’язання соціальних проблем проходить з значним втручанням з боку держави.

Концепція соціальної ринкової економіки знайшла найбільш послідовне своє втілення в моделі “соціального ринкового господарства” у повоєнній Німеччині. В цій моделі точно встановлювалися межі діяльності державної влади в економіці в такий спосіб, щоб водночас уникнути небажаних наслідків нерегульованого розвитку, а з іншого – запобігати утворенню командно-адміністративної системи.

Але найбільш досконалою моделлю сучасної ринкової економіки є змішана економіка, яка від соціально-орієнтованої ринкової економіки відрізняється тим, що передбачає

розширення меж державної власності (на засоби виробництва, національний доход, фінансово – кредитні інститути, об'єкти інтелектуальної власності), причому, залежно від моделей самої змішаної економіки питома вага державної власності змінюється [2].

Змішана економіка – модель соціально-економічного розвитку, що передбачає поєднання приватної і державної форм власності, плану і ринку, проведення інституційно-соціальних реформ з метою побудови більш прогресивного ладу.

Розрізняють три основні варіанти цієї моделі економіки: 1) консервативний; 2) ліберальний; 3) соціал – реформістський. Кожний з них набуває певних специфічних ознак в тій чи іншій країні., що зумовлено особливостями її економічного, соціального, політичного, національного, історичного розвитку. Водночас відбувається їх взаємозбагачення, наповнення елементами якісно нового змісту в процесі еволюції соціально – економічної системи.

З позиції теорії та практики у системі світового ринкового господарства прийнято виділяти:

- американську модель;
- німецьку модель;
- англійську модель;
- шведську модель;
- японську модель;
- модель ринку в країнах, що розвиваються (Південна Корея, Тайвань, Кувейт, Гонконг, Сінгапур, Об'єднані Арабські Емірати) [3].

Ці моделі відрізняються одна від одної глибиною втручання держави в економічні процеси.

Американська (або ліберальна) модель ринкової економіки проіснувала до кінця 20-х років і з певними змінами використовується і сьогодні в США та інших країнах Американського континенту. Вона побудована на системі заохочення підприємницької активності, “збагачення” найбільш активної частини населення. Для зменшення соціальної напруги малозабезпеченим групам населення гарантовано отримання незначної соціальної допомоги за рахунок часткового перерозподілу національного доходу. Ця модель ґрунтується на соціально-культурних особливостях нації – масовій орієнтації на досягнення особистого успіху, високою купівельною спроможністю громадян. Втручання держави в економіку цих країн досить незначне. Воно здійснюється через бюджетно – фінансову політику та податкову систему.

Суть **німецької моделі** господарювання полягає в тому, що в центрі державних перетворень знаходиться людина з своїми інтересами як вільна особистість, яка розуміє свою відповідальність перед суспільством. В основу цієї моделі покладені принципи: “ринку для всіх”, “добробут для всіх”, загальне зростання економіки супроводжується зростанням доходів більшості суб'єктів ринку та зміцненням купівельної спроможності національної грошової одиниці .

Ринкове господарство цієї моделі ще називають “соціальним”, оскільки держава приділяє велику увагу особистості. Не кожний громадянин спроможний працювати відповідно з вимогами ринку. Держава повинна створювати умови для всіх громадян, запобігати всім варіантам несправедливості та захищати всіх: безробітних, старих людей, хворих, дітей. Важливими формами впливу держави в цій моделі є кредитно-грошова і валютно-фінансова системи. Податкова політика спрямована на стримування темпів зростання інфляції.

Отже, основною метою цієї моделі господарювання є стабілізація рівня цін, забезпечення високого ступеня зайнятості та зовнішньоекономічної рівноваги при постійному і збалансованому економічному зростанні. Ця мета доповнюється політикою справедливості та рівності при проведенні політики прибутків.

Англійська (або європейська кейнсіанська) модель – ця модель ринкової економіки характеризується великою різноманітністю економічних інструментів, які включають в себе стратегічне планування, стимулювання конкуренції, гнучку податкову систему.

Основними положеннями цієї моделі є те, що ринок сам по собі не вирішує багато проблем, і, насамперед тих, які становлять потреби суспільства в цілому і мають вирішальне значення для майбутнього країни.

Для неї характерним є наявність значної частини державної власності, великі державні замовлення, вагомі державні інвестиції для підтримки належного рівня зайнятості та вирішення соціальних проблем.

Важливою особливістю цієї моделі є включення стратегічного планування в ринковий механізм. Складається індикативний план економічного розвитку країни, який включає декілька важливих позицій. Переважно це державні замовлення, які сприяють вирішенню соціальних проблем, яким надається пріоритетний характер. Замовлення стимулюються пільговими податками або ціноутворенням.

Держава бореться проти укладання товаровиробниками угод про рівень цін. Заважаючи тим самим монополізації ринку, ослабленню конкуренції. Держава контролює ціни на продукти харчування, житло, медичну допомогу, а також товари і послуги, які мають велике соціальне значення.

Найбільш активним інструментом регулювання ринкової економіки є податкова система, яка забезпечує щорічне надходження в національний бюджет до 93 % всіх доходів.

Шведська модель господарювання набула поширення у Скандинавських країнах, а окремі її елементи використовувались в Іспанії, Португалії та Греції. Ця модель – соціал-демократичний варіант економічного та соціального розвитку, основною метою якого є покращання умов життя людини. Характерною особливістю є сильна соціальна спрямованість. Швеція є капіталістичною країною, яка довела, що при капіталізмі можливим є варіант стабільного соціального розвитку та існування суспільства з високим рівнем та якістю життя, правовою та соціальною захищеністю.

Основою цієї моделі є збереження основних засобів виробництва в руках приватного власника, але відчуження від капіталу права розпорядження прибутками. Значна частина прибутків надходить в бюджет та спрямовується на соціально-економічні потреби. За рахунок державного бюджету забезпечується високий рівень задоволення соціальних потреб населення через трансфертні платежі.

Державне регулювання економічних процесів не розповсюджується на приватний сектор, який розвивається самостійно за законами конкурентної боротьби на споживчому ринку. Приватні підприємці відповідають за розміри та якість національного продукту, а політична влада – за рівень життя та справедливий розподіл матеріальних благ. При цьому досягається баланс між сильним державним регулюванням та грою ринкових сил. Взаємний вплив цих структур забезпечує оптимальне функціонування країни при високому рівні життя.

Отже, “шведська модель” відрізняється від інших сильною соціальною політикою, яка спрямована на скорочення майнової нерівності за рахунок перерозподілу національного доходу на користь менш забезпечених верств населення.

Японська модель регулювання ринкових відносин характеризується певним відставанням рівня життя населення від зростання продуктивності праці. За рахунок цього досягається зниження собівартості продукції, різке підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку. Особливе значення в цій моделі надається державній промисловій політиці. Існування такої моделі можливе лише тільки при винятково високому розвитку національної самосвідомості, здатності населення йти на певні матеріальні жертви заради розвитку країни. Треба зазначити, що в японській моделі одночасно з ринковими є і адміністративно-командні методи регулювання.

Державні органи (міністерство фінансів, міністерство зовнішньої торгівлі і промисловості) виконують функції адміністративного регулювання господарюючих суб'єктів, приділяючи першочергову увагу стабільності розвитку. На основі поєднання економічних і адміністративних принципів управління державі вдається ефективно впроваджувати в життя розроблену за участю підприємців економічну політику.

Моделі ринку в країнах, що розвиваються, базуються на переході від феодальних структур і формуванні на їх основі капіталістичних відносин. Ці країни демонструють можливість створення ринку державою, поєднують в собі план і ринок – систему жорсткого державного планування та ринковий механізм. Держава взяла на себе ті галузі, які були складними для приватного сектора, тобто вимагали великих капітальних вкладень, а прибутки приносили не зразу (виробнича та соціальна інфраструктура, енергетика, транспорт, добувна промисловість, важке машинобудування).

Ці процеси відбуваються за рахунок державних коштів, які вкладаються безпосередньо державою або іноземними інвесторами. Надання пільг на імпорт інвестицій надало поштовх для розвитку промисловості, створило ідеальні умови для розвитку експорту товарів та вивело ці країни на світовий ринок.

Держава впливає на господарський механізм шляхом обмежуючих та заохочувальних заходів, з переважанням заохочувальних. Вони включають розширення поставок засобів виробництва, технічного досвіду, виробничого і постачальницько-збутового кредиту, розвитку системи державних закупівель, регулювання оподаткування.

Останнім часом у економічній літературі стало зустрічатися поняття **“українська модель господарювання”**.

Формування системи державного регулювання в Україні відбувається в складних і суперечливих умовах. Вони характеризуються суттєвим і різким спадом обсягів виробництва, розривом традиційних господарських зв'язків між підприємствами, зuboжінням населення.

В умовах України проходить побудова елементів змішаної економіки, що ґрунтується на концепції монетаризму. Її основними принципами є такі постулати неокласичного напряму економічної теорії, як надання переваги приватній власності, механізму ринкової конкуренції і вільного ціноутворення. Серед сфер державного регулювання економіки монетаризм відіграє вирішальну роль у грошовій сфері, а для досягнення стабілізації економіки – вирішальна роль належить обсягу грошової пропозиції. За роки існування нашої держави урядом було здійснено багато суперечливих заходів щодо регулювання економіки. Всі ці заходи зводилися до маніпулювання обсягами грошей в обігу, цінами, заробітною платою, тобто зводилися до монетарної політики. Це призвело до погіршення умов життя населення, кризи неплатежів та подальшого спаду виробництва, а не до економічної стабілізації і зростання.

Внаслідок цього руйнувалось державне управління економікою в умовах переважання державного сектора, проводилася неконтрольована лібералізація цін, зовнішньоекономічної діяльності. За умов відсутності сформованої структури та інфраструктури ринку це означало некерованість макроекономічними процесами, призвело до великих збитків в народному господарстві (воно постраждало більше ніж під час Другої світової війни), до крайнього зубожіння трудящих і казкового збагачення жменьки мафіозно – номенклатурної еліти.

Ринкова модель розвитку економіки України полягає в таких складових: чітка система управління і регулювання процесів стабільного розвитку макро – і мікроекономіки, грошового обігу, валютно – фінансового і кредитного обслуговування в жорстких правових обмеженнях і вільної ринкової кон'юнктури; опора на науково – технічний прогрес та інтелектуальний потенціал держави; взаємовигідні і паритетні взаємозв'язки в системі світового співробітництва з виявленням і використанням власної ніші в кон'юнктурній боротьбі на міжнародних ринках; соціальна орієнтація економічного розвитку на забезпечення гідного життя людини і суспільства, нормального процесу демовідтворення; структурна та якісна збалансованість ринкового попиту та пропозиції в широкому розумінні функціонування всіх видів ринків зі стабільними цінами” [4].

Однією з моделей трансформаційних процесів в Україні вважають побудову народної економіки.

“Народна економіка – це економічна система, що розвивається в інтересах народу, передбачає використання усіх типів та форм власності (при домінуванні колективної власності), всебічний соціальний захист населення і національне демократичне економічне планування. У центрі такої економіки перебуває людина. Рушійними силами побудови такої економіки є весь народ, такі його основні верстви і прошарки, як робітники, селяни (а також і фермери, інтелігенція, підприємці, службовці, які захочуть бачити сильну і незалежну Україну і сприяють її розбудові” [5].

Вихідним пунктом створення такої економіки, повинен стати пріоритет трудової колективної власності, тобто передача переважної кількості державної влади у руки трудових колективів.

У нашій державі формується специфічна модель ринкової економіки, яка вимагає і специфічної моделі системи комплексного державного її регулювання. Безумовно, що найважливішою складовою переходу до цієї моделі є роздержавлення і приватизація власності, формування справжнього і більш ефективного господарського механізму.

1. *Долішній М., Козоріз М. Моделі державного регулювання в ринковій економіці. Економіка України. – 1999. – № 6. – 13 с.* 2. *Калина А.В., Осокин В.В. Економічна теорія і практика господарювання: Навч. посібник. – 2-ге вид. – К., 1998. – 308 с.* 3. *Павловський М.А. Суспільство та економіка перехідного періоду: Шлях України. – К., 1997. – 152 с.* 4. *Ядгаров Я.С. История экономических учений: Учеб. для вузов. – 3-е изд. – М., 1999. – 320 с.*